

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in 'de balie'

op maandag 7 september 2026.

jan joris lamers

joseph roth

uit: 'aardbeien' 1929

vertaling: els snick

in maart, toen de ijspegels van de daken drup-
ten, hoorden we de lente al galopperen. sneeuw-
klokjes lieten we in het bos staan. we wachtten
tot mei. we gingen aardbeien plukken. de spech-
ten hamerden al in de bomen.

het regende vaak. de regens waren zacht, van
een soort fluwelen water. ze duurden gelijkmatig
een hele dag, twee dagen, een week. er was geen
wind, de wolken stonden stil, ze hingen onwrik-
baar als sterren aan de hemel.

Het regende grondig en behoedzaam. de wegen
werden zacht. het moeras drong het bos binnen,
de kikkers zwommen tussen de bomen. de wie-
len van de boerenkarren knarsten niet meer. alle
wagens reden als op rubber. de hoeven van de
paarden werden geruisloos. iedereen trok zijn
laarzen uit, hing ze over zijn rug en waadde op
blote voeten.

plotseling klaarde het op. op een ochtend stopte
het met regenen. de zon kwam tevoorschijn alsof
ze teruggekeerd was van een reisje.

op deze dag hadden we gewacht. deze dag moes-
ten de aardbeien rijp zijn.

dus liepen we langs de weg die van de stad recht
het bos in leidde. onze stad was zeer regelmatig
en eenvoudig van opzet. de twee hoofdwegen
kruisten elkaar in het centrum.

in dat centrum ontstond een rond plein, waar
twee keer per week de markt werd gehouden. de

ene straat leidde van het station naar de begraafplaats. de andere van de gevangenis naar het bos.

het bos lag in het westen. we liepen met de zon mee. het bos had het langst daglicht. als je op het verste westelijke punt stond, kon je de zon zien verdwijnen aan de laagste rand van de horizon en genieten van de laatste zonnestraal.

hier groeiden de mooiste aardbeien. ze verbor-gen zich niet bescheiden, zoals dat eigenlijk hun aard is. ze stonden voor de voeten van wie ze zocht.

ze trilden op dunne maar sterke stengels. ze waren vol en groeiden niet uit bescheidenheid zo laag bij de grond, maar uit trots. Je moest bukken om erbij te kunnen. naar appels, kersen en peren moest je je uitstrekken en klimmen.

er plakten kleine kluitjes aarde aan de aardbeien, die je met het blote oog niet kon zien en dus in je mond stak. het knarste tussen je tanden maar het sap dat uit de vrucht sijpelde spoelde de aarde weg en het zachte vruchtvlees streelde je geheimel.

iedereen plukte aardbeien, ook al was het verboden. als de boswachter kwam, pakte hij de potten van de vrouwen af, strooide de mooie rode aardbeien uit en vertrapte ze.

maar wat kon hij ons maken – wij aten de aardbeien immers meteen op?

hij keek ons boos aan en floot naar zijn hond.

hij droeg een koperen embleem op zijn borst. het glansde groenig als staal en was eigenlijk niet meer dan een metalen ding in een wereld van blad, hout en aarde.

niemand vreesde de boswachter. hoe meer aardbeien hij vertrapte, hoe meer er in het bos groeiden.

friedl en joseph roth

margijn bosch

charles dickens

uit: 'grote verwachtingen' 1861

vertaling: hein de bruin

hoofdstuk 1

de familienaam van mijn vader was pirrip, mij doopte men philip, maar mijn kindertong bracht van beide namen niets beters terecht dan pip.

ik noemde mij zelf dus pip en iedereen ging me pip noemen.

ik vermeld pirrip als de familienaam van mijn vader op gezag van zijn grafsteen en van mijn zus - juffrouw joe gargery, die met de smid getrouwd is. daar ik mijn vader noch mijn moeder ooit gezien heb, noch van een van beiden enigerlei beeltenis (want hun dagen vielen lang voor de tijd der fotografie), leidde mijn onverstand in mijn eerste fantasieën hun gelijkenis af uit hun grafstenen.

de vorm van de letters op de zerk van mijn vader gaf mij zo'n vaag idee, dat hij een vierkante, robuuste man met krullend zwart haar geweest was. uit het karakter en de trant van de inscriptie, 'en georgiana echtgenote van bovengenoemde', trok ik de kinderlijke conclusie, dat mijn moeder een sproetig en ziekelijk uiterlijk had. aan vijf kleine ruitvormige stenen, elk ongeveer anderhalve voet lang, die netjes op een rij naast hun graf geschikt lagen en gewijd waren aan de nagedachtenis van vijf broertjes van mij, die hun pogingen om in de grote levensstrijd een plaats te veroveren al buitengewoon vroeg opgegeven hadden dank ik het zorgvuldig onderhouden geloof, dat zij allen ruggelings ter wereld gekomen waren met de handen in hun broekzakken, en dat ze die er in de toestand waarin ze nu verkeerden ook nooit uitgetrokken hadden.

wij woonden in een moerassige landstreek aan de rivier, langs de bochten gemeten op een afstand van wel twintig mijl van de zee. mijn vroegste, levendigste en diepste indruk van het eigen wezen der dingen lijkt mij verkregen te zijn op

een gedenkwaardige gure namiddag tegen de avond.

op dat tijdstip kwam ik tot de zekerheid, dat die troosteloze, door brandnetels overwoekerde plek het kerkhof was; en dat philip pirrip, vroeger woonachtig in deze parochie, evenals georgiana zijn echtgenote, dood en begraven waren; en dat alexander, bartholomeus, abraham, tobias en roger, hun zoontjes, eveneens dood en begraven waren; en dat de duistere, vlakke wildernis aan de andere zijde van het kerkhof, doorkruist met sloten, dammen en hekken, met het verspreid weidende vee er in, de moerassen waren; en dat het lood-kleurige lint in de verte de rivier was; en dat de ruwe hoek vanwaar de wind aanstormde, de zee was; en dat het huiverend hoopje, dat

van dit alles steeds angstiger werd en begon te huilen, pip was. 'hou je gezicht,' riep een vreselijke stem, terwijl bij het kerkportaal plotseling een man van tussen de graven tevoorschijn sprong. 'hou je bek, duivelsjong, of ik zal je ke-len!'

een verschrikkelijke kerel, helemaal vuil en grijs, met een groot ijzer aan zijn been. een man zonder hoed en met kapotte schoenen, een oude lap om het hoofd geknoopt. een man, doorweekt van water, overdekt met slijk, en kreupel door het stoten tegen stenen, en gekerfd door keien, en gestoken door brandnetels, en geschamd door de doornen; hij hinkte, en rilde, en blikkerde woest met zijn ogen en bromde, en zijn tanden klapperden in zijn hoofd toen hij me bij

de kin greep. o, snijd me de keel niet af, meneer, pleitte ik dodelijk verschrikt.

'och, meneer, doe het toch niet.

'je naam!' zei de man, 'en gauw!'

'pip, meneer.'

'nog eens,' zei de man, terwijl hij me wild aankeek. 'zeg op!'

'pip, pip, meneer.'

'zeg me waar je woont,' zei de man.

'gauw, wijs aan.'

ik wees in de richting van ons dorp, in het laagland bij de kust tussen elzen en knotwilgen, om-trent een mijl van de kerk.

nadat de man me even aangekeken had, keerde hij me ondersteboven en schudde mijn zakken leeg. een stuk brood zat er in, meer niet.

toen de kerk weer de kerk werd want hij was zo rap en sterk, dat alles een slag over de kop ging voor me, en ik de toren onder mijn voeten zag toen de kerk daar weer op haar plaats stond, zeg ik, zat ik op een hoge grafsteen, bevend, terwijl hij gulzig het brood verslond.

'jij kleine schelm,' zei de man, zijn lippen likkend, 'wat heb jij een dikke wangen.'

ik geloof wel dat ze dik waren, ofschoon ik in die tijd te klein voor mijn jaren was en niet sterk.

'waarachtig, ik zou ze kunnen verslinden,' zei de man, met een dreigende ruk van zijn hoofd, 'eigenlijk ben ik al half en half besloten!'

ik gaf ernstig uitdrukking aan mijn hoop, dat hij het niet zou doen, en drukte mij dichter tegen de grafsteen waar hij me bovenop gezet had; ten dele om mijzelf er op te houden, ten dele om mijn schreien te bedwingen.

'en nu opletten,' zei de man, 'waar is je moeder?'

'daar, meneer!' zei ik.

hij sprong op, liep een eindje, bleef staan en keek achterom.

'daar, meneer!' beduidde ik schuchter. 'echtgenote van bovengenoemde. dat is mijn moeder.'

'o!' zei hij, terugkomend. 'en is dat je vader daar bij je moeder?' 'ja, meneer,' zei ik; 'ook hij; vroeger woonachtig in deze parochie.'

'ha,' mompelde hij daarop, nadenkend. 'bij wie woon je dan - aangenomen, dat je goedgunstig in leven gelaten wordt, waarover ik het nog niet met mezelf eens ben?'

'mijn zuster, meneer juffrouw joe gargery, de vrouw van

joe gargery, de smid, meneer.' 'smid, zeg je?' zei hij. en keek naar zijn been.

na die donkere blik op zijn been keek hij mij een paar maal aan, kwam dichterbij mijn grafsteen, greep mijn beide armen, en duwde mij achterover zover hij me houden kon; zodat zijn ogen overmachting in de mijne keken, en de mijne hulpeloos in de zijne.

'opgepast,' zei hij, 'het gaat er om of je in leven gelaten zult worden. je weet wat een vijl is?'

'jawel, meneer.'

'en je weet wat proviand is?'

'ja, meneer.'

na elke vraag duwde hij me iets verder achterover, om me sterker het gevoel van hulpeloosheid en gevaar te geven.

'jij bezorgt me een vijl.' hij duwde me weer achterover.

'en je zorgt voor proviand. weer duwde hij me achterover.

'beide breng je bij mij.' hij duwde me nog eens achterover. 'of ik zal je hart en je lever uit je lijf halen.' weer duwde hij me achterover.

ik verkeerde in ontzettende angst en was zo duizelig, dat ik mij met beide armen aan hem vastklemde, en zei: 'als u zo vriendelijk zou willen zijn mij rechtop te laten staan, meneer, misschien

zou ik dan niet misselijk worden, en misschien zou ik dan beter naar u kunnen luisteren.'

hij gaf mij een geweldige zet en zo'n slinger, dat de kerk over haar eigen weerhaan duikelde. daarna hield hij me met de armen recht overeind op de top van de steen, en vervolgde in deze schrikrijke bewoordingen:

jij brengt me, morgenochtend vroeg, die vijl en die proviand. je brengt me dat zaakje bij die oude batterij daarginder. dat doe je, en je waagt het niet met woord of gebaar er over te reppen dat je zo iemand als mij of wat voor iemand ook gezien hebt, en dan word je in leven gelaten. doe je het niet of doe je niet precies wat ik zei, al is het nog zo weinig, dan worden je hart en je lever uit je lijf gescheurd, geroosterd en opgepeuzeld. ik ben niet alleen, zie je. er is een jonge man bij me verborgen, en in vergelijking met die jonge man ben ik een engel. die jonge man hoort de woorden die ik spreek. die jonge man heeft een eigen geheime manier om bij een knaap te komen, en bij zijn hart en bij zijn lever. vergeefse moeite voor een knaap om te trachten zich voor die jonge man te verbergen. zo'n jongen mag zijn deur grendelen, warm in bed liggen, zich verstoppen, hij mag de dekens over zijn hoofd trekken, denken dat hij rustig en veilig zit, maar die jonge man zal geruisloos op hem afsluipen, bij hem komen en hem openrijten. ik houd op het ogenblik die jonge man tegen om je kwaad te doen, het kost me moeite genoeg. ik vind het erg moeilijk om die jonge man van je binnenste af te houden. nu, en wat zeg je ervan?' ik zei, dat

ik hem de vijl bezorgen zou, en dat ik hem alle brokken eten zou brengen die ik maar bemachtigen kon, en dat ik naar hem toe zou komen bij de batterij, vroeg in de morgen.

'zeg, dat god je op slag mag laten doodvallen als je het niet doet!' zei de man.

dat zei ik, en hij tilde mij van de steen af.

'nu,' ging hij verder, 'denk om wat je op je genomen hebt en denk aan die jonge man, en maak dat je thuiskomt!'

'goe goedenavond, meneer,' stotterde ik.

'het is me nogal wat!' zei hij, rondglurend over de koude natte vlakke. 'ik wou dat ik een kikker was. of een aal!'

en hinkte naar de op dat moment vatte hij zijn sidderend lijf in beide armen - het omklemmend als om zichzelf bijeen te houden lage kerkmuur. toen ik hem zag gaan, zich een weg banend tussen de brandnetels en door de braamstruiken tussen de groene walletjes, leek het in mijn jonge ogen alsof hij uitweek voor de handen van de doden, die ze voorzichtig uit hun graven strekten om zijn enkel beet te pakken en hem omlaag te trekken.

toen hij bij de lage kerkmuur kwam, klom hij er overheen als iemand wiens benen gevoelloos of stijf waren; en toen wendde hij zich, om naar mij uit te kijken. zodra ik bemerkte dat hij zich omdraaide, keerde ik mijn gezicht naar naar ons huis en maakte een zo goed mogelijk gebruik

van mijn benen. maar dadelijk daarop keek ik om en zag hem weer verder gaan naar de rivier, nog altijd zichzelf omvat houdend met beide armen, met zijn pijnlijke voeten de weg zoekend tussen de grote stenen, die hier en daar in de moerassen gelegd waren om er op te stappen bij zware regens of hoog water. de moerassen waren niet meer dan een lange zwarte horizontale lijn toen ik stilstond en achterom keek; en de rivier was niet meer dan nog een horizontale lijn, lang niet zo breed en zo zwart; en de dan niet misselijk worden, en misschien zou ik dan beter naar u kunnen luisteren.'

hij gaf mij een geweldige zet en zo'n slinger, dat de kerk over haar eigen weerhaan duikelde. daarna hield hij me met de armen recht overeind op de top van de steen, en vervolgde in deze schrikjagende bewoordingen:

jij brengt me, morgenochtend vroeg, die vijl en die proviand. je brengt me dat zaakje bij die oude batterij daarginder. dat doe je, en je waagt het niet met woord of gebaar er over te reppen dat je zo iemand als mij of wat voor iemand ook gezien hebt, en dan word je in leven gelaten. doe je het niet of doe je niet precies wat ik zei, al is het nog zo weinig, dan worden je hart en je lever uit je lijf gescheurd, geroosterd en opgepeuzeld. ik ben niet alleen, zie je. er is een jonge man bij me verborgen, en in vergelijking met die jonge man ben ik een engel. die jonge man hoort de woorden die ik spreek. die jonge man heeft een eigen geheime manier om bij een knaap te komen, en bij zijn hart en bij zijn lever. vergeefse

moeite voor een knaap om te trachten zich voor die jonge man te verbergen. zo'n jongen mag zijn deur grendelen, warm in bed liggen, zich verstoppen, hij mag de dekens over zijn hoofd trekken, denken dat hij rustig en veilig zit, maar die jonge man zal geruisloos op hem afsluipen, bij hem komen en hem openrijten. ik houd op het ogenblik die jonge man tegen om je kwaad te doen, het kost me moeite genoeg. ik vind het erg moeilijk om die jonge man van je binnenste af te houden. nu, en wat zeg je ervan?' ik zei, dat ik hem de vijl bezorgen zou, en dat ik hem alle brokken eten zou brengen die ik maar bemachtigen kon, en dat ik naar hem toe zou komen bij de batterij, vroeg in de morgen.

dickens

'zeg, dat god je op slag mag laten doodvallen als je het niet doet!' zei de man.

dat zei ik, en hij tilde mij van de steen af. 'nu,' ging hij verder, 'denk om wat je op je genomen hebt en denk aan die jonge man, en maak dat je thuis komt!'

'goe goede avond, meneer,' stotterde ik.

'het is me nogal wat!' zei hij, rondglurend over de koude natte vlakte.

'ik wou dat ik een kikker was. of een aal!'

op dat moment vatte hij zijn sidderend lijf in beide armen - het omklemmend als om zichzelf bijeen te houden lage kerkmuur. toen ik hem zag gaan, zich een weg banend tussen de brandnetels en door de braamstruiken tussen de groene walletjes, leek het in mijn jonge ogen alsof hij uitweek voor de handen van de doden, die ze voorzichtig uit hun graven strekten om zijn enkel beet te pakken en hem omlaag te trekken.

toen hij bij de lage kerkmuur kwam, klom hij er overheen als iemand wiens benen gevoelloos of stijf waren; en toen wendde hij zich, om naar mij uit te kijken. zodra ik bemerkte dat hij zich omdraaide, keerde ik mijn gezicht naar naar ons huis en maakte een zo goed mogelijk gebruik van mijn benen. maar dadelijk daarop keek ik om en zag hem weer verder gaan naar de rivier, nog altijd zichzelf omvat houdend met beide armen, met zijn pijnlijke voeten de weg zoekend tussen de grote stenen, die hier en daar in de moerassen gelegd waren om er op te stappen bij zware regens of hoog water.

de moerassen waren niet meer dan een lange zwarte horizontale lijn toen ik stilstond en achterom keek; en de rivier was niet meer dan nog een horizontale lijn, lang niet zo breed en zo zwart; en de lucht was maar een reeks lange, angstwekkende rode strepen met dikke zwarte halen er door heen. op de oever van de rivier kon ik vaag de enige twee donkere dingen onderscheiden in heel het verschiets, dat recht overeind leek te staan; een er van was de baak waar de zeelieden op koersten - als een vat met losse dui- gen op een staak - een lelijk ding als je er dicht bij was; het andere was een galg met benge- lende ketenen die eens een zeerover gekluisterd hadden. daarheen hinkte de man, alsof hij de le- vend geworden piraat was, die daar liep, terugge- komen om zichzelf weer op te knopen. deze ge- dachte gaf mij een vreselijke schok; en terwijl ik het vee de koppen zag heffen om hem na te sta- ren, was het of zij dat ook dachten. ik keek overal om me heen naar de verschrikkelijke jonge man en kon niets ontdekken dat zijn aanwezigheid verried. maar nu werd ik weer bevreesd, en rende aan een stuk door naar huis.

florian diepenbrock
federico garcia lorca
'manenspel'/'juego de lunas'
(uit de cyclus: 'suites', 1926)
vertaling: bart vonck

90 jaar geleden brak in spanje de burgeroorlog uit.

het spaanse geheugen, 'la memoria espagnol' hieraan werd deze zomer achtereenvolgens over- schaduwd door de finale van het wk-voetbal, door desastreuze natuurbranden en de uitbraak van meer dan 80.000 jongeren uit de noordafri- kaanse uitzichtloosheid, vervolgens door een complete zonsverduistering.

voor gedenken van de verwoestende burgeroor- log bleef niet veel ruimte over. wel zond de pu- blieke omroep een sentimentele biopic van 45 jaar geleden uit over het 'heiligenleven' van fede- rico garcia lorca; maar een nieuwe film schijnt in de maak te zijn.

op 19 augustus 1936 werd de dichter en toneel- schrijver federico garcia lorca in een dorpje bij granada door de fascistten vermoord, bij bleke maneschijn.

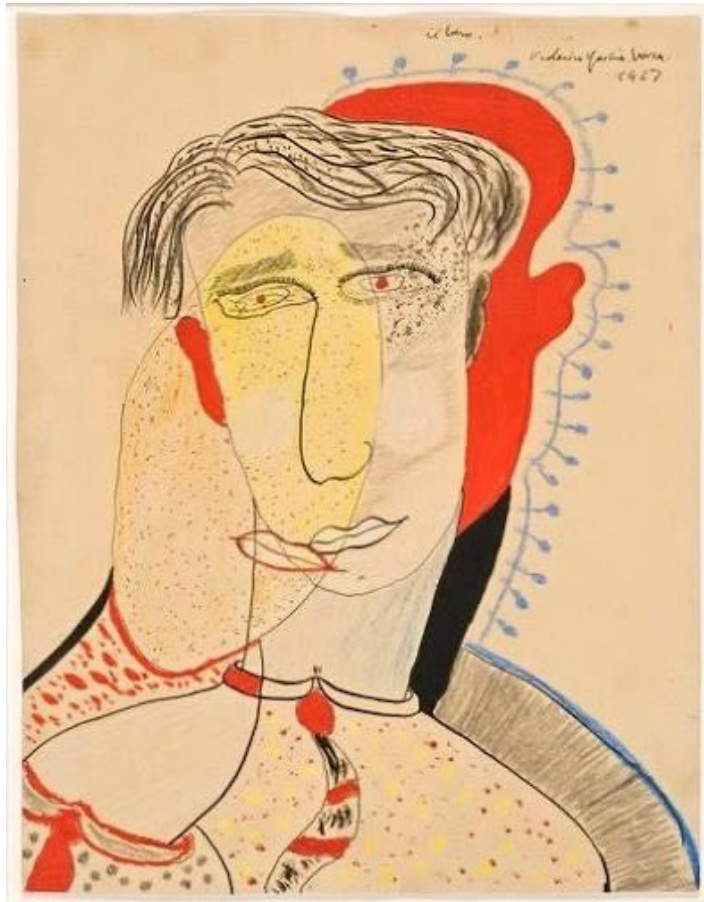
(voor annemarie prins en agaath witterman
pleitbezorgsters in nederland van lorca's toneel-
stukken)

manenspel

de maan is rond
eromheen een rad
van spiegels.
eromheen een rad
van water.
de maan in schijfjes
als een witgouden brood.
de maan
in maantjes
ontbladerd.
zwermen fonteinen

vliegen door de lucht.
in iedere fontein rust
een gestorven maan.
de maan
wordt een' lichtstaf
in een heldere bergbeek.
de maan valt,
als een grote gebroken
ruit, op de zee.
de maan glipt
weg achter een oneindig
tochtscherm.
en de maan? de maan?

(daarboven
blijft alleen nog maar
een krans van kristalletjes)

lorca

juego de lunas

la luna está redonda.
alrededor, una noria
de espejos.
alrededor, una rueda
de agua.
la luna se ha hecho láminas
como un pan de oro blanco.
la luna se ha deshojado en lunas.
bandadas de fuentes
vuelan por el aire.
en cada fuente yace
una luna difunta.
la luna
se hace un bastón de luz
en el torrente claro.
la luna,
como una gran vidriera
rota, cae sobre el mar.
la luna
se va por un biombo
infinito.
¿y la luna? ¿y la luna?

(arriba,
no queda más que
un aro de cristalillos.)

yolande entius
maartje luccioni
uit: 'toen en nu' 2025

fictie

een denkbeeldige scène die zich tussendoor op-
dringt en geschreven wil worden:

in de grote vanouds bekende cafézaal zit ze te wachten op n., met wie ze een afspraak heeft om hem een manuscript te overhandigen. ze kijkt naar de hoge balkenzoldering, naar de leestafel in het midden. alles is nog net als vroeger, er is niets veranderd. het koperwerk, de lange kanten gordijnen en hier en daar liggen als voorheen die felgekleurde voordeelpcoupons, waarmee je 5 á 10 cent korting kunt krijgen op de meest uiteenlopende artikelen – een citroenpers, tuinhandschoenen, een gummi flessendop. wil je ervan profiteren, dan moet je wel naar het andere eind van de stad. daar is een bazaar, een immens emporium met neonverlichting, waar tienduizend artikelen (hun reclameslogan) tot het plafond liggen opgetast. ze was er een keer heen gegaan. klanten liepen verdwaasd rond. ze leken ziek en oud door het neonlicht. hun kanariegele of scharlaken kortingsbiljet hielden ze verfrommeld in de hand.

luccioni

ze was ervandaan gekomen met drie stuiters in een netje, die nog steeds heeft, in een hoek van de keukenla. het zijn geen glazen stuiters, maar balletjes van soepel verend plastic, doorzichtig, met binnenin kleurige kringeltjes. je kunt ze heel hoog laten opspringen. af en toe doet ze dat, op de harde keukenvloer.

ondertussen is ze van haar tafeltje verhuisd naar de leestafel, maar het lezen wil niet lukken. telkens kijkt ze naar de ouderwetse ronde klok boven de deur: 'waar is n.? waar blijft hij?'

de balken zoldering en de leestafel heb ik van de eesteklasrestaurantie in het centraal station in amsterdam, waar ik nog onlangs met een vriendin heb geluncht. worden ik denk niet echt dat manuscripten in cafés ingeleverd. ik heb wel ooit een vertaling overhandigd in een karakterloos café bij het roelof hartplein, dus deze verzonnen, romantische locatie fungeert als een revanche, behalve dat de overhandiging van het script hier nog niet heeft plaatsgehad.

en die coupons, waar komen die vandaan? moeder in geel, rood en geel, de kleuren van spanje, waar mijn moeder in haar jeugd was geweest en waar ze veel afwist. voor volk literatuur en kunst had ze een soort smartelijke bewondering, in haar kamer hing heel lang een kleine zwart-witproductie van goya's portret van ramón sartué waarom? omdat hij er zo disgusted uitziet! revenu de tout! zelf heb ik meer op met italië, niet zo stuurs en streng.

en de stuiters? ergens een balletje over opgooien in het frans gebruik je 'rebondir' (weer opveren, opspringen, terugspringen) om aan te duiden

dat iemand die bijna failliet was, toch weer zaken kan gaan doen; dat hij 'back in business' is. het emporium komt van een eigenaardig glazen gebouw aan de boulevard périphérique. door de wanden heen zie je een slordige opeenstapeling van witte voorwerpen. ik denk dat het een opslagplaats is voor etalagemateriaal.

al met al vormt dit het begin van wat een verhaal zou kunnen worden, dus een magma van momentopnamen, verwijzingen, symbolen. toch lijkt het beter als je dat zelf, al schrijvend, niet zo goed doorhebt. misschien ben ik daarom zo langzamerhand de fictie voorbij. maar wie weet? zo'n verhaal kan nog alle kanten op. het bevindt zich op een soort evenwichtspunt, trillend op een speldenknop. als ik het een tijdje met rust laat, gaat het misschien verder.

rieks swarte

john berger

uit: 'het varken aarde' 1979

vertaling: sjaak commandeur

de waarde van het geld

01

hij had een smal gezicht en een gedrongen postuur. op zijn drieënzestigste had hij nog een zwarte kop met haar. als hij op de rug zat van guigui, zijn werkpaard, was er een duidelijke gelijkenis tussen hen:

ze waren beide compact, als een losjes gebalde vuist. hij zat dicht tegen haar gareel aan, en daar

zat hij stevig, terwijl zij met haar dikke korte poten tegen de steile hellingen op stampte.

hij was de enige man in het dorp die nog appelbomen aanplante. als de cider geperst was, liep hij met een armvol marc naar een hoek van zijn moestuin en spitte die daar netjes onder. een jaar later stonden er verscheidene scheuten. hij zette ze wat verder uit elkaar en strooide turfmolm, en met een jaar of drie waren ze groot en stevig genoeg voor in de boomgaard. later entte hij ze.

de andere mannen redeneerden dat de bestaande bomen – waarvan er sommige misschien wel tweehonderd jaar oud waren – hun tijd wel zouden duren, en daarna werden de boomgaarden toch aan hun lot overgelaten.

als ik er niet meer ben, is er niemand die mijn boerderij overneemt, zei een van hen.

dan zijn we in de boomgaard van de dood! riep een ander luid, en juist die luidheid bevestigde dat ze nog niet in die boomgaard waren.

maar marcel was een filosoof 's avonds probeerde hij bij zichzelf te verklaren wat er in de loop van de dag gebeurd was, om vervolgens te handelen overeenkomstig zijn verklaringen

de aanplant van appelbomen verklaarde hij bij zichzelf als volgt.

mijn zoons willen niet op de boerderij werken. ze willen vrije weekends en vakanties en geregelde

werktijden. ze willen geld op zak hebben en het kunnen uitgeven. ze zijn eropuit gegaan om geld te verdienen en ze zijn er bezeten van. michel is in een fabriek gaan werken. edouard is in zaken.

(hij gebruikte de term 'in zaken' omdat hij niet hardvochtig over zijn jongste zoon wilde oordelen.)

volgens mij doen ze er verkeerd aan. de hele dag dingen verkopen of vijfenveertig uur in de week in een fabriek werken is geen leven voor een man – zulk werk stampt af de kans is klein dat ze ooit hier op de boerderij zullen werken. de boerderij verdwijnt met nicole en mij. waarom werk ik dan met zoveel zorg en inspanning voor iets wat ten dode opgeschreven is? mijn antwoord daarop is: werken is een manier om de kennis te bewaren waarvan mijn zoons vervreemden. ik graafde kuilen, wacht op de milde maan en plant die jonge boompjes om mijn zoons een voorbeeld te geven, als het ze interesseert, en zo niet: om mijn vader en zijn vader te laten zien dat de kennis die zij hebben overgedragen nog niet verloren is gegaan. zonder die kennis ben ik niets.

niemand had ooit verwacht dat marcel nog eens in de gevangenis zou belanden. als iemands levensloop ineens verandert als gevolg van zijn eigen daden, is vaak moeilijk vast te stellen waar in het verleden zijn verhaal precies begint. ik ga niet verder terug dan de lente van vorig jaar.

hij was bezig met het uitrijden van de wintermest, die hij in hoopjes met ongeveer twee

meter tussenruimte over de velden verdeelde. later zou hij die hoopjes met de vork gelijkmatig uitspreiden over het gras en de aarde. hij reed de mest uit in een kat die werd getrokken door gui-gui. de overeenkomst in bouw tussen paard en man had zijn nut. als de kar vol was, beladen met een vracht van vierhonderd kilo, trok de jonge merrie hem het eerste stuk zo snel ze kon tegen de helling op, om vaart te maken voor waar het steiler werd. marcel, die haar bij het hoofdstel vasthield, stapte naast haar voort, en haar voorpoten en zijn benen hielden volmaakt gelijke tred. een vlugge tred. dikwijls moesten ze blijven staan om op adem te komen voor ze verder omhoog konden. als ze zo samen aan het werk waren, praatte hij tegen haar, en hij drukte zich daarbij uit in afgebeten spraakklanken om zich lucht te besparen. die klanken waren oorspronkelijk bondige commando's of vloeken geweest; nu hadden ze alle betekenis afgelegd en waren nog slechts een begeleiding bij de beweging van hun klimmende benen. hij maakte dat soort geluiden nog wel eens in zijn cel in de gevangenis te b...

vanuit het kippenhok zag nicole een onbekende trekker aankomen over de weg. ze wachtte om te kijken welk pad hij op zou rijden. op de middenstrook van de weg, waar geen wielen reden, kwam het voorjaarsgras al op. in de berm stonden hier en daar viooltjes.

jésus! wat zal marcel hiervan zeggen? zei nicole toen de trekker in de richting van de boerderij kwam.

ze zwaaide naar haar zoon edouard, die achter het stuur zat. langs het restant van de mestvaalt reed hij het erf op. daar sprong hij uit de cabine en liet de motor lopen. de trekker was blauw. ik heb hem goedkoop kunnen krijgen, riep hij naar zijn moeder.

hij is twaalf jaar oud!

nicole glimlachte hem bemoedigend toe. ze vergat haar problemen zodra ze voorbij waren en dacht liever niet aan de problemen die ze kon zien aankomen.

hij zal er wel tegen zijn, maar dat is alleen omdat hij niet kan rijden! zei edouard.

de vader kwam met de merrie en de lege kar het erf op.

toen hij de trekker zag, bleef hij staan en sloeg zijn armen over elkaar.

wat is dat? vroeg hij, of hij voor het eerst een trekker zag.

die heb ik gekocht! riep edouard boven het lawaai van de motor uit.

de zoon leunde met zijn elleboog op de trillende motorkap als op de schouder van een meisje en had. zijn voet op de kleine voorband gezet.

hij had de kleren aan die hij droeg als hij naar de markt ging: roze overhemd, blauwe spijkerbroek en het soort suède laarzen dat ze vroeger in het leger hadden.

de vader wilde niet dichterbij komen, en ze stonden zo ver van elkaar dat het lawaai van de motor alles overstemde.

waarvoor heb je hem gekocht?

negentien drieënzestig! brulde edouard. twaalf jaar oud.

ik heb de nieuwe merrie pas vier maanden geleden gekocht. marcel leek niet te beseffen dat hij onverstaaanbaar was. toen de paardenslager de vorige gu-gui had ingeladen, ben ik de keuken in gekomen met het lege hoofdstel in mijn hand, het hoofdstel waarin ze vijftien jaar gewerkt had, en toen heb ik tegen je gezegd: weetje wat dit betekent? en jij zei: dat betekent een trekker! en ik zei: nee, het betekent dat gui-gui weg is! het betekent in de verste verte geen trekker!

hij trekt twintig ton!

de motor haperde en sloeg af

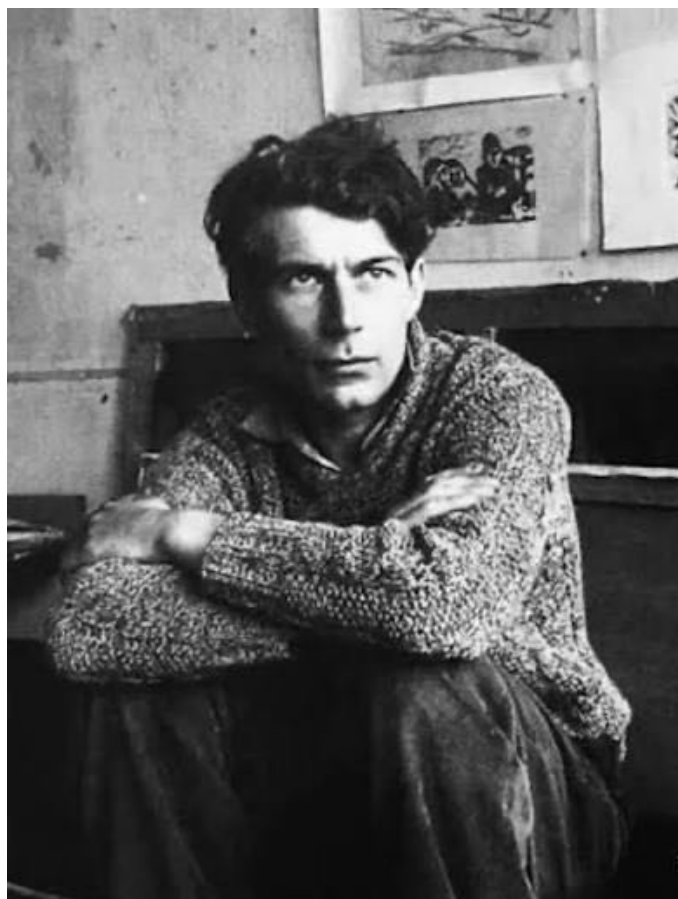
wat zeg je ervan? wilde edouard weten.

ik zeg dat we er niets aan hebben! zei marcel,

waarna hij gui-gui de tweede uitspande en op stal zette. 's avonds werd marcel slaperig. de oogleden zakten voor zijn leigrijze ogen en hij liet zijn onderlip een beetje hangen. op die momenten gaf je hem zijn leeftijd.

je bent ondankbaar, zei nicole tegen hem. hij heeft hem gekocht van zijn spaargeld.

hij heeft hem gekocht omdat hij koopziek is, antwoordde marcel geeuwend.

berger

ze stootte hem aan, niet boos maar bruusk, en gaf hem een folder. dit moest ik je laten zien van hem.

hij bladerde er aandachtig in, alsof het omslaan van de pagina's het laatste karwei van de dag was. de rug van zijn handen was gaaf, als de handen van een bakker; de handpalmen waren veelt en groezelig van het ingetrokken vuil, als het hout van de mestkar.

ze zijn prachtig. natuurlijk, ze zijn prachtig, zei hij. de mensen hebben eeuwenlang van zulk soort machines gedroomd. wie kan zich tegenwoordig nog voorstellen dat mijn moeder tien dagen achtereen bezig is geweest met een

kruiwagen om grond te verplaatsen van het laagstgelegen stuk van haar weiland naar boven? een trekker had er een halve middag over gedaan.

02

in oktober tooiden marcel en nicole de laatste aardappelen. begin november waren de kleine appelen aan de bomen rood. marcel klom erin om ze eruit te schudden, terwijl de koeien nog graasden in de boomgaard. nicole wachtte in het korte gras, en de appels vielen op het stuk zeil dat ze had neergelegd. elke avond bracht marcel met de merrie en de kar tien zakken appelen naar het huis. alles bij elkaar waren er zestig zakken: vijftig met appelen en tien met peren.

toen de middagen korter werden, perste marcel de cider. het hele erf rook naar appels. ettelijke keren stak hij het erf over met emmers appelsap die hij overgoot in de fusten in de kelder en met zakken marc over zijn schouder die hij leeggooide in de kuip. de kuip was zo hoog als hij en een dikke anderhalve meter in doorsnede. op een dag, toen de sneeuw niet ver weg meer was, kwam edouard het bijgebouwtje binnen waar de pers stond. marcel schepte appelsap in een glas en stak het edouard toe, die zijn hoofd schudde.

ik krijg er diarree van.

haal de pers dan maar los.

edouard trok zijn trenchcoat uit en hing hem aan een spijker. weet je, je zou dit ding kunnen

verkopen aan een antiquair, zei edouard, een houten pers met 1802 erin gegraveerd!

het is eikenhout.

ik weet een handelaar in a... die er zo een half miljoen voor geeft. en wat doet hij er dan mee?

doorverkopen aan een bank of een hotel.

wat?

ter decoratie.

de wereld heeft de aarde achter zich gelaten, zei de vader.

en wat was er dan op die aarde? wilde de zoon op boze toon weten. de helft van de mannen is weg moeten trekken omdat er hier niet genoeg te eten was! de helft van de kinderen stierf voor ze konden lopen! zeg jij maar dat het niet zo was!

het leven is altijd een strijd geweest. denk je dat dat ooit anders zal zijn?

jullie waren straatarm!

marcel trok zonder een woord de sluitbout los, en de zijden van de pers vielen open. ze waren geribbeld als een korset. edouard tilde de plak marc eruit, die zo groot was als een karrewiel, schoof hem op een werkbank bij het raam en begon de marc in stukken te hakken met een bijl.

hij was zo taai als een kleffe massa zemelen en rook naar alles wat er sinds het voorjaar in de boomgaard was gebeurd.

als je hem door de breker haalde, ging het vlugger, zei edouard.

wel vlugger, maar niet zo goed.

waar heb je die breker dan voor? drong edouard aan.

je krijgt betere gnôle als je het met de hand doet.

waarom?

marcel haalde zijn schouders op. dat is nu eenmaal zo met gnôle. waarom weet ik ook niet.

edouard haalde driftig uit met de bijl naar het restant van het wiel.

mijn vader is een maniak, siste hij, een maniak!

toen de kuip vol was, dekte marcel de marc af de eerste laag bestond uit krantenpapier. de enige krant die trouw elke week in de bus viel was de regionale, met zijn verslagen van raadsvergaderingen, toespraken van burgemeesters, overlijdensberichten, marktprijzen, huwelijken en mededelingen vanwege het ministerie van landbouw. over dit nieuws spreidde hij een laag walnotenbladeren. de bladeren dekte hij af met aarde. de gistende marc dikte geleidelijk in, en elke dag drukte hij de deklaag voorzichtig een beetje aan.

hij keek met voldoening naar de kuip, net als
naar het hooi op zolder en de gerookte worsten,
van het slachtvarken, die boven zijn hoge twee-
persoonsbed aan het plafond hingen. het waren
de tastbare resultaten van het seizoen, en als al-
les op de grond verdween onder de sneeuw, ga-
ven ze hem het gevoel dat de boerderij klaar was
voor de winter. en de winter kwam.

wim van der grijn

chris j van geel

uit: 'onverzamelde gedichten' 2014

wie leeft is met niets bezig,
je hoop op wat nooit komt,
om niet te zien dat er niets is

het maanlicht dat langs iepen glijdt
met kaler takken dan van hout
zoekt in zijn strelen oponthoud,
wil aan de bodem stralen kwijt.

café

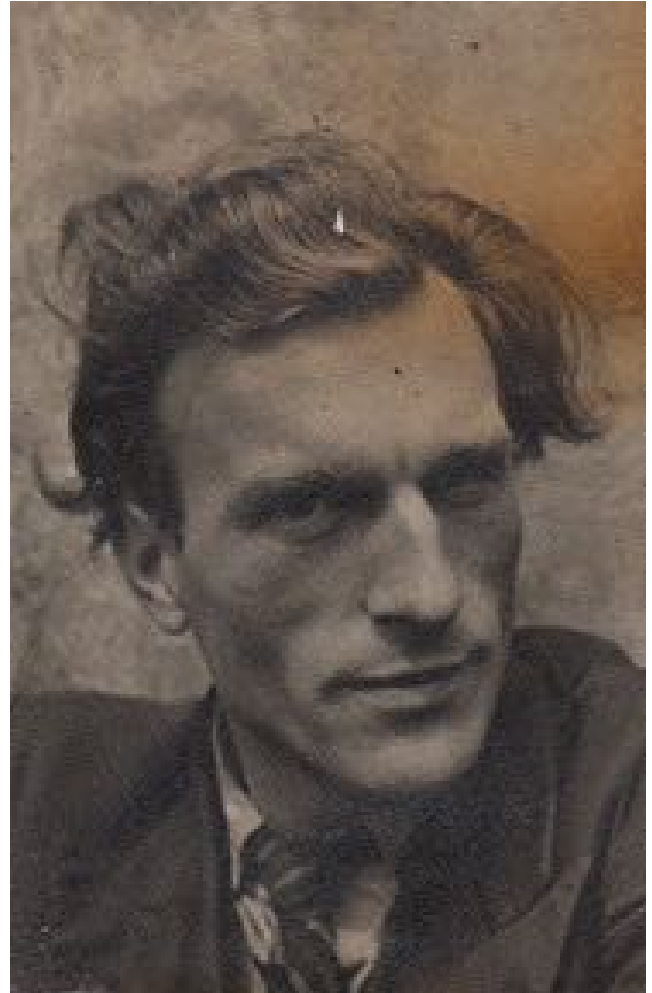
omgekeerde lege prullenmanden
zijn de rieten lampenkappen hier,
in de martelkamer van oud-holland
drinkt men op een schommel man naast man
tussen touw zijn bier.

het winterkoninkje

het winterkoninkje, die muis
met vleugels, is de ware majesteit.

oktober

het minderen, het lager vliegen,
het doodgaan van de wespen
langzaam bij de grond.

van geel

vogel

zijn poten slepen slap
gesteeld mee als hij vliegt.
hij is wanneer hij hipt
zijn vleugels glad vergeten.

koolwitje

van wie de kleur is weggesleept

koolwitje

ik dacht dat een horloge vloog,
langdurig zonder wijzerplaat
en met mijn ogen in haar kop,
een vlinder fietste met mij op.

vlinder

zij is voor alles in,
zij zegt op alles ja,
er is geen bloem die zij
niet met haar tong bejegt.

en ook de lucht, er is
geen plekje leegte dat zij overslaat

vlinders

er vlogen vlinders door het woud
die waren toch zo prachtig
de mooie atlanta's
met de nummer 18
en 81

maartje ijff, 9 jaar

zwerm

het regent in het briesen van tie mussen,
zij vliegen als één vleugel op uit gras.

levensbericht

hij had deel uitgemaakt

van zijn uitzicht

venster

ik heb een venster in een bos gezien.
vierkant verlicht, het kwam niet dichterbij.

stilleven met wekker

de schilder kijkt op zijn stilleven
en ziet hoe laat het is.

graf

zoals het grit ligt het goed,
je hoeft niet te bewegen

de hulst die bij de roomsen groeit

vollere bomen in de oude tuinen
van kerken in een straat die donker is,
zij steken rijke armen door het hek
en uit klein grint en zij verbazen aan
wie 's nachts in mei de rooie bomen ziet,
de hulst die bij de roomsen groeit.

ars

het ware kunstwerk:
een wond die geneest.

matthias de koning

rutger kopland

uit: 'geluk is gevaarlijk' 1999

weggaan

weggaan is iets anders
dan het huis uitsluipen
zacht de deur dichttrekken
achter je bestaan en niet
terugkeren. je blijft
iemand op wie wordt gewacht.

weggaan kun je beschrijven als
een soort van blijven. niemand
wacht wat je bent er nog.
niemand neemt afscheid
want je gaat niet weg.

kopland
bert brecht 1944
alles

alles verandert. opnieuw beginnen
kun je met de laatste ademtocht.
maar wat gebeurd is, is gebeurd. en het water
dat je bij de wijn deed, kun je er
niet meer uitgieten.
wat gebeurd is, is gebeurd.
het water dat je bij de wijn deed, kun je er
niet meer uitgieten, maar
alles verandert. opnieuw beginnen
kun je met de laatste ademtocht.

maureen teeuwen
anton valens
uit: 'meester in de hygiëne 2017
vier fragmenten

01 de originele berichten

op een blauwgrijze septemberochtend stapte ik
voor het eerst over het grind van de oprijlaan van
huize de wielewaal. ik was tegen de regen gewa-
pend met een suède jas, die hier en daar kale
plekken en barsten vertoonde en eigenlijk niet
op dergelijk weer berekend was een afdankertje
van een familielid. in een aantal in elkaar gescho-
ven plastic tasjes die met elkaar één tas met vele
binnentassen vormden, droeg ik mijn lunchpak-
ket, bestaande uit zes volkoren boterhammen en
een blikje frisdrank, met me mee, een bundel
doktershandschoenen, mijn agenda, tekenspul-
len, rookwaar, extra suikerklontjes, onverwerkte
poststukken, pennen, gebruikte en ongebruikte
papier zakdoeken, een leesboek,

kauwgumwikkels en opgeraapte kastanjes en eikels – een expressieve minichaos van mezelf. ik was op weg naar mijn nieuwe cliënt, de heer ripmeester.

over de negentig, weduwnaar, goed ter been maar een beetje doof, lichtelijk godsdienstwaanzinnig, niet al te schoon en met een getrouwde relatie met zijn dochter – precies zoals ik het graag had.

02

ik denk dat er in elke grote stad wel een paar zullen rondlopen, kerels zoals ripmeester. ze zijn de pensioengerechtigde leeftijd allang gepasseerd, maar om de een of andere reden is hun conditie nog uitstekend. ze dragen morsige, grijze regenjassen en klampen vreemden aan met onbegrijpelijke verhalen. als er op straat een ongelukje is gebeurd, werpen ze zich op als ordehandhavers en beginnen roepend en gebarend het verkeer te regelen. bus- en tramchauffeurs kennen hen en toeteren of klingelen als ze hen zien, of maken een praatje als ze stilstaan op het eindpunt en niets anders te doen hebben. dit soort heren ruikt niet zeer fris, omdat ze er niet van houden in bad te gaan en de dagelijkse wasbeurt zonde van het water en de zeep vinden, en toch stinken ze weer niet zo als landlopers of bedelaars die in vuilnisbakken naar eten graaien. in de mierenhoop van mensen gaan ze stapvoets voort, onopvallend, spiedend, in zichzelf gekeerd, een masker van wrevel op het gezicht. je kunt hen in de meest uiteenlopende delen van de stad tegen het lijf lopen, alsof ze nergens wonen en maar wat

rondzwerven. waar is uw woning? zou je zo'n man willen vragen. waar is uw vrouw, waar zijn uw kinderen, uw moeder? maar je houdt je lippen wel op elkaar, om niet met zo'n eigenwijs restant uit het tijdperk-colijn geëncanilleerd te raken.

mijn bezoek verraste ripmeester. met doordringende blik monsterde hij mijn verregende verschijning. 'wie bent u?' vroeg hij op een wie zijt gij-toon, zwaar en bars. ik antwoordde gemaakt opgewekt: 'goedemorgen, meneer. mijn naam is bonne, ik ben van thuiszorg. ik ben uw nieuwe hulp.' hij trok zijn wenkbrauwen op, gromde iets en liet me binnen in zijn schemerige, naar urine, stof en zwaar beslapen lakens ruikende woning. ik legde hem uit dat ik zijn vorige hulp, een oudere dame die er niet meer tegen kon, kwam vervangen. ripmeester snapte er niet veel van maar maakte geen bezwaar tegen mijn aanwezigheid. 'dus de werkvrouw komt niet meer?' vroeg hij. 'nee meneer, voortaan kom ik.' 'en hoe zei u dat uw naam was?' 'bonne.' 'bone? naar de heilige bonifatius?' 'precies.' 'ik zal het in mijn hersenpan houden.'

zijn ongeschoren kaken met hun stugge plooiën leken van onbewerkt olifantenleer. door zijn bril keek hij me priemend aan. hij wierp een blik op de klok in de keuken die twee seconden voor negen aanwees. haastig draaide hij zich om en liep naar een met geel, wit en bleekgroen geblokt zeil afgedekte bijzettafel in de voorkamer waarop een zilverkleurige wereldontvanger stond opgesteld. geroutineerd schakelde hij de radio op zeer luid volume in, deed een paar stappen terug en ging

stram rechtop staan, de handen gevouwen op de rug. ik was hem gevolgd en ging naast hem staan. samen luisterden we naar de gedragen stem van de nieuwslezer die het ochtendbulletin voorlas.

onder het nieuwsritueel flitsten mijn ogen heen en weer om de situatie in me op te nemen. de muren van de kamer waren versierd met dreigende schilderijen van katholieke signatuur, geborduurde bloemen, foto's van de grot van lourdes, en kruisen mariabeelden. een staartklok buiten werking, een allegaartje houten meubels, een zwarte buffetkast met schaafplekken en gebroken glas in de deurtjes, een eettafel met perzisch kleed en doorzichtig eetzeil met vetvlekken, een enorme zwart-witte trouwfoto, nog een jesusbeeld, en een open keuken. in een andere hoek, boven een rij stoelen buiten gebruik zag ik een opgezette mus op een planken console, de pootjes om een broze, dunne twijg geklemd.

toen de nieuwslezer bij het weerbericht was aangeland, deed ripmeester een stap naar voren en draaide de volumeknop verder open. in opperste concentratie, de kin iets omhoog, liet hij zich informeren over de vooruitzichten. daarna schakelde hij de radio abrupt uit en nam zwijgend plaats in een stoel. hij was niet van plan zich met het huishouden te bemoeien, hij liet me alle ruimte. ik vulde een emmer met sop, verzamelde schoonmaakmiddelen en materialen en liep daadkrachtig naar het sanitair, dat me de oorsprong leek van de kwalijke reuk die in de vertrekken hing, toen ik zijn stem achter me hoorde.

hij klonk boos. ik draaide me om en zag dat ripmeester met zijn armen zwaaiend overeind kwam. het voorwerp van zijn woede bleek een eerder door de nieuwslezer gemeld geweldsdelict. 'als je dat hoort,' brieste hij tegen niemand in het bijzonder, 'er wordt wat gedieft, iemand misdoet iets, meteen bestaan ze het te schieten en te vechten. ze verklaren de oorlog en vermoorden elkaar met zwaarden. wat een opvoeding! wat een opvoeding!' daarop zonk hij weer terug in zijn stoel. in een broeierig stilzwijgen staarde hij naar het bouwterrein buiten.

de wc-pot verspreidde een penetrante stank. ripmeester leek het niet te deren, evenmin als de bruingevlekte lakens op het bed. een aanbod tot verschoning werd resoluut van de hand gewezen. 'de werkvrouw heeft er anderweeks nieuw goed opgelegd.' ripmeesters persoonlijke hygiëne was, nou ja, persoonlijk te noemen. hij leek me een knorrige, licht aangebrande man en om hem niet meteen tegen me in het harnas te jagen, liet ik het voorlopig bij het oude.

zwijgend verrichtte ik mijn taken en zocht in de stille, donkere vertrekken mijn weg. pas om half elf deed ripmeester zijn mond weer open. voor de tweede maal keek hij op de keukenklok en zei bars: 'jongeman, is het nog geen theedrinkerstijd?' het scheen op dit adres de gewoonte te zijn dat de hulp de thee zette en opdiende. gezien de uitmuntende conditie van deze cliënt – hij kon zelfs een beetje over het stofzuigersnoer springen – verbaasde me dit, maar om nou gelijk 'kunt u dat zelf niet?' te roepen, ging me te ver.

mannen boven de negentig zijn een apart slag. zichzelf douchen en zich verwennen met lotions, een pot koffie zetten of een kippenpoot braden, een stofdoek pakken of een borstel door de wc halen, kortom de verzorging van de in- en uitwendige mens en zijn leefomgeving, heeft meestal niet hun interesse. voor mannen onder de negentig geldt overigens meestal hetzelfde.

valens

03

na de thee stofzoog ik de tent met een oud model stofzuiger die te voorschijn gekomen was uit een kast volgeladen met dozen. ik gaf de keuken een lekker sopje en voor ik het wist was het mijn tijd. toen hij zag dat ik de lappen te drogen hing en de emmer uitspoelde, vroeg ripmeester, die geen oog leek te hebben gehad voor wat ik zoal

had uitgespookt: 'komt u de volgende week weer?' 'dat is wel de bedoeling, volgende week, zelfde dag, zelfde tijd.' 'goed zo. zeg, ik wist niet dat er ook mannen waren die dit werk deden?' ik las een hint van milde spot in zijn blik. 'dat is een misvatting. getalsmatig is de mannelijke hulp de mindere, maar in de praktijk doet hij niet onder voor zijn vrouwelijke evenknie.' 'hm. wel, ik heb gezien dat u harder werkt dan de werkvrouwen die ik heb gehad.' 'o, ik dacht dat u uit het raam keek.' een geheimzinnig lachje verscheen op zijn ondoorgrondelijk gelaat. 'dat leek zo. in werkelijkheid heb ik u, zonder dat u het bemerkt hebt, in zicht gehouden. dat is een kundigheid die ik opgedaan heb in mijn jongemannentijd, ik zat bij de geheime politiebeweging.' 'u bent geheim agent geweest?' hij knikte bevestigend, de wijsvinger op de lippen.

'u weet wel, die zonder kleren,' fluisterde hij. er volgde een weliswaar verward, maar intrigerend verhaal waaruit bleek dat hij in zijn jonge jaren in burgerkleding bij de amsterdamse politie had gewerkt om verdachte elementen in de smiezen te houden. ripmeester was een stille geweest.

'dus voortaan heb ik een werkmán,' stelde hij bij het afscheid vast. we schudden elkaar vriendschappelijk de hand en nadat hij me verzekerd had dat hij mijn naam, die hij me als geheugensteun op een vodge papier had laten schrijven, uit het hoofd zou leren, verliet ik het terrein van huize de wielewaal. ik voelde positieve vibraties. het aanlanden aan een onbekende kust was bevredigend verlopen.

ripmeester moest niets hebben van vrouwen in broeken of meisjes met een kort, jongensachtig kapsel. vrouwen en meisjes dienden volgens hem gekleed te gaan in jurken of rokken en hun haar lang te dragen, zodat ze makkelijk te herkennen waren in het open veld of tussen de mannen in. evenzeer verfoeide hij het roken door de dames. met zijn mondhoeken omlaaggetrokken, zijn gezicht verwrongen in een grimas van afkeer, zei hij dan: 'bah.' maar het toppunt van weerzinwekkendheid waren toch wel mannen met lang haar, een terugkerend thema in onze gesprekken. 'ik heb er een gloeiende hekel aan.' wanneer ripmeester zijn hart luchtte over het vele dat hem aan de moderne wereld niet zinde, was het alsof hij op een kansel stond, of op een kistje in het park. 'maar wat denkt u dan van samson?' mijn vraag verstoorde zijn tirade zeer. met moeite maakte hij zich los van zijn verhandeling en keek me geërgerd aan. 'wie zegt u?' 'samson.' 'ik weet niet op wie u doelt,' sprak hij koeltjes. 'hij werd ook wel simson genoemd.' 'simson?' 'simson of samson, de oersterke samson, die kent u toch wel? die van delila.' zijn gezicht vertoonde geen spoor van herkenning. 'uit het oude testament – u zei zoëven nog dat u elke dag in de bijbel leest.' zijn respons was ontwijkend, zoniet nihil. ik spijkerde hem bij: 'deze samson had enorm lange manen. het was net een noorman, maar dan met zwart haar. hij was bovenmenselijk sterk en zijn lichaamskracht school juist in zijn haarslierten. dat bleek toen zijn geliefde, delila, het allemaal met een mes afsneed terwijl hij lag te slapen. toen samson wakker werd, was al de

kracht uit hem weggevloeid en kon men hem gevangen nemen. althans, zo staat het geschreven in de bijbel.' ripmeester keek me heel even strak aan. het aangegeten zandkoekje leek klein tussen zijn brede, bleke vingers. uitgebreid kauwend keek hij met een afwezige blik opzij terwijl ik naar de leren stukken onder aan zijn bretels staarde, die de vorm van omgekeerde v's hadden. hij had geen weerwoord, en omdat ik na mijn beroep op de bijbel ook niets meer kon verzinnen, brak er een landerige stilte aan. de hoge temperatuur sloot naadloos aan bij het trage tempo van ons denken. mijn gedachten verwijden al elders toen mijn opponent zijn hoofd omdraaide en opnieuw het onderwerp 'mannen met lang haar' aansneed. kennelijk had hij in de tussentijd zitten broeden wat zijn reactie moest zijn op die plotseling opgedoken bijbelse held met lang haar. traag en omstandig, maar ook streng, begon hij te formuleren. 'historisch gezien is het logisch,' onderwees hij. 'in vroeger tijden hadden mannen en jongens lang haar. en dat is logisch. alles heeft een begin en niet alles wat er is, was er in één keer.' even liet hij zijn woorden inwerken en wierp me een doordringende blik toe. 'zo is het ook hiermee. mensen begrijpen dat niet altijd. sommige mensen denken dat zoals het nu is, het altijd is geweest. ze begrijpen de historie niet. honderd, of misschien tweehonderd jaar geleden, toen er nog geen molens waren, bestonden er ook geen kappers. het was nog niet algemeen bekendgemaakt. ik neem het de mannen van vroeger dan ook niet kwalijk dat ze lang haar droegen. ze wisten niet beter.' ik vond het een interessante theorie. 'de jongens, en de mannen,

deden het onderling. je had toen nog niet, zoals heden ten dage gewoon is, kappers, of zogeheten barbieren, die de mensen mét haar, béter haar gaven. je had toen ook nog geen huizen die dat werk deden. dat duurde een tijd, eer die verschenen...' 'op die manier,' mompelde ik. 'in den beginne kwam er één, één barbier, die de eerste was, en die openbaarde het aan de anderen, hoe of het moest, en elk van hen vertelde het verder en leerde het vak van knippen en scheren weer door aan een ander, en die weer aan nog een ander, enzovoorts, en zo breidde het uit, net als... net als... net als de ambachtsschool.'

erik bindervoet
twee nieuwe teksten

ochtendgloren in de karel du jardinstraat
toneel: een straat.
dit stuk kan op vele manieren gespeeld worden.

harald: hé, nel!
nel: hé!
harald: waar kom jij vandaan?
nel: van de fysio.
harald: o ja, natuurlijk.
kees (uit het raam): papa!
harald: kees!
stem: wie zijn jullie? zijn jullie eindig? hoe moet dat straks met jullie als ik er niet meer ben? vallen jullie dan ook uit elkaar? of blijven jullie eeuwig met elkaar verbonden door een gezamenlijke strijd?
(doek)

imlm/shhh

wat is het omgekeerde van zelfmoord?
een musje
op de neprotsen van het leeuwenverblijf?
een zwart roodgestipt lieveheersbeestje
meegelift op de rug van je groene duitse krüger-jagersjasje?
geruis van bamboescheuten
die afbakenen wat er nog niet
of niet meer is
om te ademen?
geklater van artificiële waterpartijen
zodat de steenbokken zich een beetje thuis voelen?
gereutel van honingbijen
gefallen van een vrachtwagen
zoemend tollend ronddarrend in doods-nood?
op je nikes asfalt vreten in het oosterpark, zonder riem?
op je fiets de ceintuurbaan in suizen vanaf de nieuwe amstelbrug, ogen dicht,
soepel alsof je op een eenwieler zit
zonder slag in het wiel?
paragliden boven de boulevard bankert
in vlissingen
en dan in botsing komen
met een kraanvogel?
minister hugo de jonge
'een lachend bord pap' noemen?
een dichtbundel eindigen met een klanttevredenheidsonderzoek
('op een schaal van 0 tot 10
hoe waarschijnlijk is het dat je deze bundel

op basis van je leeservaring
zou aanbevelen
aan een familielid, vriend of collega?) ?
op je ouwe dag nog kinderen nemen, krijgen, ba-
ren,
voorlezen uit michiel van de hazelhoefe
en de in de gang rondslingerende
paren kinderschoentjes tellen?
een uitje snijden? de lente ruiken? niksen?
de ten dode opgeschreven
dichteres op de tribune van roland garros
in het zomerse zonnetje
aan de champagne,
zo boos op het leven, de wereld,
de mensen, de woorden,
dat de vonken er vanaf vliegen,
van het leven, de wereld,
de mensen en de woorden,
zoals ze ook uit haar ogen schieten
als ze aan het woord is (soms),
als ze nadenkt (meestal, maar soms
liever niet)?
in je droom
had ze een revolver.
ze dreigde het te doen,
op zo'n dag als vandaag.
ze hilde als een wolf, er
klonk een schot,
maar dat was een waarschuwingsschot
bedoeld voor god
of 1 van zijn trawanten.
de boemerangkogel ketste af op de dakgoot
en trof haar vol in de nek
waar een donkerblauwe,
bijna zwarte crypto krater ontstond,

een gat, een gate naar een andere dimensie,
bijproduct, bijverschijnsel, bijwerking
van de zonderlinge zuigzoen
van de ommezijde.
daar, in een nieuw land, om precies te zijn
in diest, geboortegrond van jan en alleman,
is zij, als alien op aarde gevallen,
een kringloopwinkel begonnen
om telkens weer in slaap te vallen
met haar hoofd geleund
tegen de molen met sportbh's,
terwijl een glad geschoren dichter,
zonder hoed, er voordraagt uit eigen werk.
het omgekeerde van zelfmoord, wat is dat?
vraagt hij zich af en werpt zijn wanhopige,
niets ontziende blik, met vraag,
in het publiek. hij weet het niet.
hij weet het ook niet.
wat is de zin? dat weet hij ook ook niet.
dat weet hij ook ook ook niet.
hoe zeg je dat? stamelt hij. hoe zeg je dat?
dat dat. dit dit.
in welke. in die.
zin in. zin van. zin voor. zin om te.
om te te.
zin. zon. zoen.
zo niet.
niet zo.
hoe dan wel?
helemaal niet?
dat komt al aardig in de buurt.
meer met minder, onverhoeds.
nu staat ze op de tennisbaan.
haar blik die van miles davis
op de hoes van in a silent way.

haar hondje in een mandje pontificaal
op een scheidrechterstoel.
aan de andere kant van het net:
zelfde dichter, andere gedaante.
ongeschoren, heftig zwetend,
ziekenfondsbrilletje,
gebloemde bandana om het hoofd,
verstijfd, van angst.
– i exist, i existed..., mompelt hij.
alas, poor wallace!
waar zijn je lobs nou, je smashes,
je aces met bliksemkracht?
ze serveert (vraag niet hoe),
allesbehalve (dat kun je wel zeggen) een pisbal,
maar er gebeurt iets gek:
boven het net blijft de bal hangen, stil,
heel even, maar het lijkt een heel leven,
dan begint de bal op vreemde wijze te zigzaggen,
hij accelereert, schiet
binnen luttele seconden
25 kilometer
in een flits
de hoogte in, verdwijnt, verschijnt
weer, daalt, in een flits,
binnen luttele seconden
25 kilometer af,
de diepte in
verandert ondertussen van richting
op manieren die onze menselijke technologie
op dit moment
niet toestaat.
het hondje slaat het tafereel geamuseerd gade.
hij heeft de bal allang gevangen.

(x vi mmxxvi)

extra:

vincent vandenbergh
constant meijers
uit: 'letters from lviv'

'op een dag zijn we geboren, op een dag zullen
we sterven, op dezelfde dag, op hetzelfde ogen-
blik, is dat u niet voldoende?'

(pozzo in wachten op godot
in de vertaling van jacob van velde)

ondanks de russische agressieoorlog is ook in lviv
het nieuwe theaterseizoen begonnen. 'business
as usual,' krijg je te horen als je vraagt naar de
gang van zaken. je laat je door zo'n antwoord
makkelijk misleiden, maar natuurlijk is het geen
dag als alle andere. het is veeleer tegen de klip-
pen op proberen het normale leven zijn gang te
laten gaan. de website van het les kurbas theater,
dat hier te boek staat als de plek voor modern en
experimenteel theater, laat daarover geen mis-
verstand bestaan. op de startpagina van de web-
site staat het volgende te lezen: mocht er tijdens
de voorstelling een luchalarm afgaan, dan zijn
wij genooddaakt de voorstelling te onderbreken
en iedereen te verzoeken naar onze schuilplaats
te gaan. als het alarm korter dan 40 minuten
duurt, wordt de voorstelling hervat. duurt het
alarm langer dan 40 minuten, dan wordt de voor-
stelling geannuleerd.

het les kurbas-theater kent een veelzijdige geschiedenis. toen de beroemde restaurateur franz moskowitz in 1908 een weens architectenbureau opdracht gaf een theater te ontwerpen, kreeg hij een art-nouveaugebouw van drie verdiepingen opgeleverd; dit opende in 1910 zijn deuren als variététheater 'casino de paris'. moskowitz spaarde kosten noch moeite en haalde toptiesten van over de hele wereld naar zijn theater – van vertolkers van satirische sketches en cabaretacts tot dansers, operettegezelschappen, komische scènes en kluchtspelers. tussen 1920 en 1944 huisvestte het casino de paris het bahatela-cabaret, inclusief een danszaal. tijdens de hoogtijdagen van de jazz in de jaren dertig traden er jazzartiesten van over de hele wereld op. in de jaren veertig kwam het theater in handen van de sovjet-unie, die het land bezette; als gevolg daarvan raakten het gebouw en een groot deel van het weelderige interieur in verval. het sovjetsysteem voorzag helaas niet in onderhoud of kapitaalreserves. als er eenmaal iets stond, konden er eindeloos wachten op verbeteringen – een situatie die deed denken aan het concept van het 'reëel bestaande socialisme', een term die leonid brezjnef overnam van erich honecker; laatstgenoemde had deze in 1973 geïntroduceerd tijdens de negende plenaire zitting van het centraal comité van de socialistische eenheidspartij (sed) in oost-duitsland. toen er eind jaren tachtig overal in oekraïne studiotheaters ontstonden, werd in lviv het 'les kurbas lviv young theater' opgericht – tegenwoordig simpelweg bekend als het les kurbas-theater.

het theater is vernoemd naar de legendarische oekraïense theatervernieuwer les (oleksander) kurbas, die in 1887 werd geboren en in 1937 in gevangenschap werd geëxecuteerd. hij studeerde filosofie en theaterwetenschappen aan de universiteit van wenen en studeerde in 1910 af aan de universiteit van lviv. na de februarirevolutie van 1917 richtte kurbas een acteursstudio en het molodyi teatr (jonge theater) in kiev op; hier begon hij het oekraïense theater te vernieuwen en tilde hij het – qua stijl, esthetiek en repertoire – op van een provinciaal niveau naar dat van het moderne europese theater. via de experimentele producties van het molodyi teatr ontwikkelde kurbas een eigen stijl van intellectueel theater, bedoeld als alternatief voor zowel het traditionele oekraïense etnografische repertoire als het gangbare, realistisch-psychologische theater. vervolgens richtte hij het theatergezelschap berezil op, eerst in kiev (1922–1926) en later in charkov (1926–1933). hier kwam zijn creatieve genie het sterkst tot uiting en groeide berezil uit tot het toonaangevende theater van oekraïne. op zijn hoogtepunt telde berezil bijna vierhonderd acteurs en medewerkers en omvatte het gezelschap zes acteursstudio's, een regielaboratorium, een ontwerpstudio, een theatermuseum en tien gespecialiseerde commissies. het belangrijkste stilistische uitgangspunt van de berezil-producties was de synthese van spraak, beweging, gebaren, muziek, licht en vormgeving tot één ritme of een eenvoudige, dramatische vormtaal. door gebruik te maken van elementen uit het expressionisme, constructivisme en andere avant-gardestromingen, daagden kurbas' vernieuwende

producties de traditionele principes van het realistisch-psychologische theater uit; ze liepen vaak vooruit op latere experimenten van regisseurs als Bertolt Brecht en Antonin Artaud. Omdat de Russen geen interesse hadden in Kurbas' intellectuele kunst en zijn streven naar een onafhankelijke Oekraïense cultuur, werd hij in 1937 slachtoffer van de repressie onder Jozef Stalin, die de Oekraïense identiteit wilde vernietigen.

Het is dan ook nauwelijks verrassend dat in een land dat de vrijheid had verworven om zijn geschiedenis serieus te nemen, een theater naar Kurbas werd vernoemd. In 1988 namen regisseur Volodymyr Kuchynsky en een groep jonge acteurs – onder wie Oleksa Kravchuk – het gebouw over en richtten ze het jeugdtheater van Lviv op; ze wilden een nieuwe, uitdagende plek creëren voor theateraal experiment en praktijk, te midden van een veranderend Oekraïens landschap. Tegen 2001 was de locatie – inmiddels bekend als het Les Kurbas-theater – verbonden geraakt aan de nationale universiteit van Lviv als haar academisch theater.

Vandaag de dag is het theater slechts een schim van zijn glorieuze verleden. Sporen van het voormalige casino zijn nog overal in het gebouw zichtbaar, al bevinden ze zich in ruimtes die niet langer toegankelijk zijn voor het publiek. De kleine balkons zijn verboden terrein. Toch, als je vanuit de zaal omhoog kijkt – voorbij het prachtige plafond – kan je verbeelding beelden oproepen van dansende pruiken, het geritsel van waaiers en de glinstering van lorgnetten. Helaas is de hedendaagse realiteit veel prozaïscher. Na de voorstelling spreekt een acteur het publiek toe

om het belang van het theater te benadrukken, te wijzen op de noodzaak van achterstallig onderhoud (een term die hier meer betekent dan slechts een eufemisme) en te vragen om financiële steun. 'lees alstublieft de mededeling in de foyer.'

Ik kijk enorm uit naar wachten op Godot – het beroemde toneelstuk van Samuel Beckett uit 1952, dat ik in de loop der jaren in diverse producties in binnen- en buitenland heb gezien. De tekst is zo abstract en universeel dat een regisseur er nauwelijks de mist mee in kan gaan. Of liever gezegd: het is een kans voor een regisseur – samen met de acteurs en de decorontwerper – om hun kwaliteit te tonen. Hoe zullen Pozzo en Lucky er dit keer uitzien? Is er een boom of niet? En hoe weerspiegelt de oorlog zich in het stuk? Een oorlog die voortduurt, in een land dat snakt naar vrede. Hoeveel betekenislagen heb je nodig? Hoe absurd kan Beckett eigenlijk worden?

Als ik mijn plaats heb ingenomen op de kleine tribune, zie ik op de speelvloer geen boom. De vloer is leeg. Links achterin ontwaar ik een ouderwetse kapstok, bijna tegen de achterwand. De zelfde kapstok die op het programmaatje staat afgedrukt. Daar loopt de kapstok uit in een web van boomwortels, hier niet. De kapstok staat voor de wijzerplaat van een klok. De tijd tussen tien voor twaalf en vijf voor twaalf is als een taartpunt uit de plaat gesneden. Uit het gat lijkt een duif op het laatste moment aan de hel te ontsnappen. Aan de kapstok hangen twee hoedjes – zwervershoedjes, clownshoedjes.

tot mijn verrassing lees ik dat deze voorstelling al in 2006 is gemaakt. door oleksa kravchuk (gebo- ren in 1963 in liepāja, latvia), de jonge toneel- speler van het toenmalige lviv youth theatre. in een gesprek dat ik met hem heb aangevraagd, en dat plaatsvindt in zijn eigen miniscule poppen- theater elders in lviv, vertelt hij dat zijn toenma- lige regisseur volodymyr kuchynsky hem vroeg om godot te ensceneren. negen maanden de tijd kreeg hij ervoor, kom daar tegenwoordig nog maar eens om. in 2023, ruim een jaar na de full- scale invasion, vond het kurbas de tijd rijp om go- dot uit de mottenballen te halen. in de oorspron- kelijke versie?, vraag ik oleksa. in de veronder- stelling dat als gevolg van het verstrijken van de jaren en de oorlogssituatie in oekraïne hij zijn re- gie zou hebben aangepast. met vrolijke, licht ver- wonderde ogen kijkt hij me aan. 'ja, natuurlijk,' antwoordt hij. 'ik hoefde aan de oorspronkelijke versie niets te veranderen. waarom zou ik? godot blijft godot.'

oleksa's antwoord brengt me even van mijn stuk. zijn godot liep inderdaad over van vakmanschap. vakmanschap op het vlak van illustratief spelen, van clownerie, van mime en slapstick. enige ver- binding met de wereld buiten het theater kon ik er niet in ontdekken. vladimir en estragon waren nog altijd zwervers. maar misschien was dat juiste de kracht van deze versie, dat ze herme- tisch was afgetimmerd, volledig dichtgepla- muurd. beckett gaf in zijn tekst weinig vrijheid aan spelers en regisseur, tot in de kleinste fines- ses schreef hij elke beweging, elk handeling, elke emotie voor. oleksa heeft ze trouw gevolgd, waar- door al te grote somberheid kon worden

vermeden en een onweerstaanbare energie, een niet te breken optimisme, vrij baan kreeg. godot zou komen, dat had hij toegezegd. wachten was geen zinloze bezigheid. want dat is de kern van de tekst: wat doen we als we wachten? in de tus- sentijd? tussen begin en einde?

wachten doet het publiek in de pauze buiten. het kurbas beschikt niet over een foyer of een bar. voor velen is dat geen enkel probleem want er wordt hier ten algemene geroookt alsof het leven ervan afhangt. bij de aanvang van het tweede be- drijf, raak ik in de ban van misschien wel de mooiste scene van deze regie als een van de ac- teurs – zogenaamd in afwachting van zijn collega – van het voorgeschreven lied, inclusief de te lage inzet, een samenzang met het publiek maakt. dat is waarin de oekraïners als zoveel slavische vol- keren meesters zijn: zingen. samen zingen. zin- gen om de tijd te verdrijven, zingen om te verbin- den. zingen om te worden opgetild.

na het zingen stappen de spelers weer in hun rol en denderd het stuk verder. tijdens twee eerdere voorstellingen in het kurbas, waaronder de queen of leenane van martin mcdonagh, was het me opgevallen dat de acteurs van dit gezelschap zeer beweeglijk spelen. op stilstaan lijkt een vloek te rusten. vanaf hun rennende opkomst staan yaroslav fedorchuk als vladimir en denys so- kolov als estragon op scherp. ze spannen hun li- chaam als een snaar zodat er altijd wel iets trilt. ze springen, ze rollen, ze vallen. en steeds als er even niets aan de hand lijkt te zijn, laten ze hun deukhoedjes – oleksa's variant op de oorspronke- lijke chaplinachtige bolhoeden – over hun arm naar hun hoofd duikelen.

tijdens ons gesprek licht oleksa toe dat tijdens de beginperiode van kurbas intensieve betrekkingen werden onderhouden met grotowski. zijn nabij wroclaw gelegen werkplaats brzezinka, waar hij en zijn acteurs zich in volledige afzondering terugtrokken voor hun paratheatrale experimenten, lag op slechts zeshonderd kilometer van lviv. er vond dan ook een intensieve uitwisseling plaats. die intensiviteit nam oleksa over bij het maken van zijn godot, samen met een aantal spelprincipes die grotowski toepaste. misschien biedt oleksa met zijn regie van godot een laatste kijkje in diens teatr laboratorium?

afgezien van zijn godot heeft oleksa zijn leven in het theater gewijd aan het poppenspel. 'poppenspel heeft iets menselijks. een tederheid, een kwetsbaarheid. en paradoxaal genoeg is dat een enorme kracht.' die kracht heeft hij zijn hele leven ook ingezet voor de oekraïense onafhankelijkheid en cultuur. direct na het begin van de grootschalige invasie in 2022 meldde hij zich opnieuw als vrijwilliger. hij liet zich niet weerhouden door argumenten dat hij met zijn zestig jaar te oud zou zijn, of dat hij als veteraan was vrijgesteld van verdere militaire dienst. integendeel: samen met zijn vriend valerii dzech – directeur van het poppentheater van charkiv – vormde hij een eenheid die deel ging uitmaken van de culturele luchtlandingstroepen. 'valerii zette diverse voorstellingen op, en ik had het geluk daar na mijn demobilisatie deel van uit te mogen maken.' oleksa staat op, verdwijnt even en komt terug met een koffer. wanneer hij die opent, komt er een poppenfamilie tevoorschijn: vader, moeder en twee kinderen. 'we brachten de

voorstellingen naar mijn eigen eenheid, de 80e brigade – naar de verkenneren en andere afdelingen. in het begin leek het bijna onmogelijk: soldaten die net terugkwamen van een missie, vies en uitgeput. ze gingen zitten en je vroeg je af: waar moet ik in vredesnaam beginnen? je kijkt in hun ogen, zij kijken in de jouwe, en op dat moment besef je: je moet beginnen met iets dat echt is. en wat is echt? echt kan angst zijn. echt kan de herinnering aan de kindertijd zijn – de plek waar kracht ontstaat. dus je begint: je vertelt een verhaal met deze poppen, je bouwt iets op en onthult ondertussen iets over jezelf. echte kracht draait niet om onoverwinnelijkheid; ze schuilt in je kwetsbaarheid, in het kind dat je ooit was, in die kinderkamer waar alles nog heel en intact was, en waar je dat kleine zoontje was dat zijn moeder kon beschermen. waar een vader was, en de wereld nog logisch in elkaar zat.' het werkte. oleksa zelf – door zijn jonge kamaden vanwege zijn grijze haar en baard 'sint-nicolaas' genoemd – werd door enkele van hen voor de poorten van de dood weggesleept. hij spreekt uit eigen ervaring wanneer hij zegt dat de oekraïense samenleving momenteel in een staat van collectieve ptss verkeert. 'deze oorlog zal lang duren, en het gaat niet alleen om grondgebied; het gaat om een poging een hele cultuur te vernietigen. daarom vind ik het zo cruciaal dat de huidige oekraïense strijdkrachten getalenteerde jonge militaire leiders koesteren. en het maakt niet eens uit of ze jong zijn; waar het om gaat, is dat ze talent hebben – of het nu officieren, soldaten of sergeanten zijn. ze moeten de kans krijgen die te benutten. want de

overwinning kan alleen worden bereikt door alles in te zetten: je geest, je verstand, je ziel en je hart. en hetzelfde moet gelden voor kunst. kunst mag geen middel zijn voor winstbejag, en al helemaal niet als het om oorlog gaat. een deel van onze samenleving raakt onverschillig; mensen zijn moe. toch blijf ik erin geloven dat deze thema's met een culturele lens gezien moeten worden.'

een van die lenzen is godot. oleksa vertelt dat de gigantisch zwarte wijzerplaat die tegen de achterwand is bevestigd en waarop met stalen slagen de twee bedrijven worden aangekondigd, voor een fles whiskey kon worden overgenomen uit de boedel van de gemeente. een meevaller, het decorbudget bedroeg niet meer dan honderd euro. godot kan dat allemaal niets schelen. zelfs aan het einde van het tweede bedrijf – van de tweede dag – laat hij weten dat hij niet komt.

'hij komt vast morgen,' zegt vladimir geruststellend tegen de jonge bode. 'zeg in elk geval tegen meneer godot dat je mij hebt gezien.'

'zullen we dan gaan?' vraagt estragon aan het einde aan vladimir.

'laten we gaan,' antwoordt vladimir.

ze blijven als aan de grond genageld staan. doek.

buiten is de strijd nog in volle hevigheid aan de gang. wacht een land bevangen door een ongevraagde oorlog op vrede. die ook vandaag niet is gekomen.

colofon:

open kunstenaarsvereniging

'de (eerste) republiek' (sinds 1992)

& 'de balie' (sinds 1982)

deze keer lazen: margijn bosch, rieks swarte, yolanda entius, erik bindervoet, maureen teeuwen, florian diepenbrock, wim van der grijn, merel, matthias de koning, jan joris lamers, vincent vandenbergh

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>

<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>

<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>

correspondentie: riserv@gmail.com

